

ERZURUM VİLAYET SALNAMESİNE GÖRE ERZİNCAN SANCAĞINDA
İDARİ TAKSİMAT
ADMINISTRATIVE DIVISION IN THE ERZİNCAN SANJAK ACCORDING
TO ERZURUM PROVINCIAL YEARBOOKS

ASUMAN KARABULUT

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Asst. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University Faculty of Science and Letters History Department
asuman_krbtl@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2816-7286>

HATİCE TERCAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
Erzincan Binali Yıldırım University Institute of Social Sciences Graduate Student
haticetercan2424@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-7698-8498>

Atıf / Citation

Karabulut, A.- Tercan, H. 2020. "Erzurum Vilayet Salnamelerine Göre Erzincan Sancağında İdari Taksimat". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020), 499-520

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 15.04.2020
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 17.08.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020
 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4390>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ERZURUM VİLAYET SALNAMESİNE GÖRE ERZİNCAN
SANCAĞINDA İDARİ TAKSİMAT
ADMINISTRATIVE DIVISION IN THE ERZİNCAN SANJAK
ACCORDING TO ERZURUM PROVINCIAL YEARBOOKS

ASUMAN KARABULUT- HATİCE TERCAN

Öz

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası gerçekleşen reformlardan biri de mülki sistemin taşra idaresinde yeniden yapılanmasıdır. Özellikle 1871 Vilayet Nizamnamesi ile vilayet, sancak ve kaza idaresinde köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Nizamnamelere göre kurulan meclisler, mahkemeler, kalemler ve kurulların gayesi devlet merkezine uzak bölgelerin Tanzimat'a uygun bir şekilde işlerliğini ölçmeye yönelik olmuştur. 1871 Vilayet Nizamnamesi'nin Osmanlı taşrasına getirmiş olduğu düzenin yansımalarının görülebileceği en iyi kaynakları ise vilayet salnameleri oluşturmaktadır. Bu salnamelerin hazırlanması ve yayımlanması noktasında bazı vilayetlerin nizamnamelerde belirtildiği şekilde titizlik gösterdiği bilinmektedir. Kimi vilayet idaresi hemen her yıl salname yayımlarken, bazıları birkaç salname ile yetinmiştir. Çalışma konusunu ilgilendiren Erzurum Vilayet Salnameleri de ilk kez 1870 tarihinde yayımlanmaya başlamış ve belli aralıklarla 1900 tarihine kadar 15 defa yayımlanmıştır. Taşra idaresi üzerine detaylı bilgiler sunan bu salnamelerden yakın dönem Erzurum bölgesi tarihinin sosyal, iktisadi, idari, ekonomik ve askeri yapısına ilişkin bilgiler edinmek mümkündür. Lokal çalışmalar noktasında ihtiyaca cevap veren vilayet salnameleri, çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Erzincan Sancağı idaresi yıllara göre Erzurum Vilayet Salnameleri ışığında incelenmiştir. Ayrıca sancağın idari taksimatında görülen değişim ve gelişmeler değerlendirilerek 19. yüzyıl Osmanlı taşra idaresi alanındaki çalışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Erzincan, Taşra Yönetimi, İdare, Salname

Abstract

One of the reforms that took place in the Ottoman Empire after the Tanzimat Reforms was the restructuring of the civilian administration system in the framework of provincial administration. Especially with the Provincial Regulation of 1871, radical changes took place in the administration of provinces, sanjaks, and districts. The purpose of the assemblies, courts, offices, and boards established in line with regulations was to inspect whether regions far from the state center were being administered in accordance with the Tanzimat Reforms. Provincial yearbooks present the best sources to see the reflections of the order brought about to the Ottoman provinces by the 1871 Provincial Regulation. It is known that some provinces were meticulous in the preparation and publication of these yearbooks, as stipulated in the regulations. While some provincial administrations published yearbooks almost every year, some of them published only a few over the years. The Erzurum Provincial Yearbooks, which concern the subject of this study, started to be published for the first time in 1870 and were published periodically 15 times until 1900. From these yearbooks, which provide detailed information on provincial administration, it is possible to obtain information about the recent-era Erzurum in terms of its social, economic, administrative, economic, and military structures. Provincial yearbooks, which fulfill the need for sources in local studies, constitute the main source of this study. This article aims to contribute to the studies on the 19th century provincial administration of the Ottoman Empire by examining the administration of the Erzincan Sanjak by years in light of its provincial yearbooks and evaluating the changes and developments in the administrative division of this sanjak.

Key Words: Erzurum, Erzincan, Provincial Management, Administration, Yearbook

Structured Abstract

The administrative organization of the Erzincan region, according to the provincial yearbooks in the 19th century, is the subject of this study. The reflections of the provincial regulations and the systematic regulations made in the provincial administration after Tanzimat (Reforms) on the provincial yearbooks will be examined at the scale of Erzincan Sanjak. As is known, in terms of Turkish administrative history, the 1871 Regulation holds a significant position. This legislation is seen as a turning point in the creation of a contemporary local government system, the expansion of civil administration to non-capital administrative roles, and increased involvement of people in political and bureaucratic processes. Erzurum Provincial Yearbooks, which were recorded between 1870 and 1900, are also relevant in terms of revealing whether the Regulations intended to be made in the 1871 reflected on the provinces, the effect of state control and the discrepancies between the provinces and the regulations.

Under the Provincial Regulations of 1871, the governor is the manager and accountable of the sancak administration. When the Provincial Yearbooks of Erzurum are reviewed, it is seen that the permanent civil servants belonging to the Sanjak of Erzincan consist of governor, regent, registry manager, accountant, and mufti.

It is seen that a total of 16 individuals served as the governorate in Erzincan between the years 1867-1908. When the yearbooks are checked, details regarding individuals' ranks and titles can also be collected. The rank of Rumeli Beylerbeyi is held by Erzincan Governors Mustafa Şefik Pasha and Mehmed Hurşid Pasha. Mehmed Asaf Pasha and Mehmed Hurşid Pasha, who holds the rank of Rumeli Beylerbeyi as well, are mürimîrân ranked. Of the 16 individuals who were governors between 1867-1908, nine were pashas, two were beys and five were master-titled administrators.

Naip means deputy, deputy judge, a person who, instead of the real holder, takes the responsibility of the office temporarily. 15 regents from 1870 to 1900 were registered in the Erzurum Provincial Yearbooks. It was observed that these regents, having the same powers as the Kadis and providing essential services in the administration of justice, normally remained in office for a year. Mehmed Raşid Efendi, in 1872-1874, and Mehmed Hilmi Efendi in 1876-1877 were the longest serving regents.

When reviewing the Erzurum Provincial Yearbooks, which are the key source of the study, it was found that this task was performed for several years by the correspondence officers at Erzincan Sanjak. Accordingly, from 1870-1900, there were just 5 correspondence officers. As is known, the affiliation councils put into effect with the Tanzimat era in the field of administration and the country councils set up afterwards performed the task of collecting tax and treasury revenues belonging to the state. By establishing a council in the sanjak and state centres they went with the real estate and the clerk, they were doing this service.

Among this council's natural representatives were judges, mufti, military officers, and clerks. The country councils established after the accountancy councils had similar characteristics with the old ones. Accordingly, the sanjaks had liva administrative councils. This agency, which continued its activities until 1849, attempted to introduce the tax reform envisaged by the Tanzimat, similar to the accountancy councils. Before the Tanzimat, almost all the members of the Assembly were those who served in the government. The mufti was among the natural members of this assembly.

The governor was the head of the liva administration in the provincial legislation of 1871, and the permanent civil servants serving under him consisted of the accountant, the registry manager, the registry official and the delegation member. The mufti was not among the permanent posts. Nevertheless, provided the Provincial Yearbooks of Erzurum, it is seen that the mufti are included among the permanent officers of the Erzincan Sanjak. Looking at the yearbooks, this condition can be said to be true not only for the Erzincan Sanjak but also for other sancaks. Indeed, according to the 1871 Yearbook of the Province of Erzurum, it was determined that the officers of Van, Kars, Muş, Çıldır and Bayezid Sanjak were also composed of regent, mufti, accountant and reporter under the governor's lead. Only two muftis served in the sanjak between 1870-1900.

In addition to being mufti, muftis could also fulfil the role of professors. The fact that an individual was a mufti did not prohibit him from teaching a student or working as a professor. Muftis could also be engaged in education and training. There were those who were given the position of professorship, while working as a mufti, there were also those who were appointed as mufti while working as a professor and conducting these two positions at the same time. Mehmed Arif Efendi, one of the Muftis of Erzincan Sanjak, performs the duty of professor as well as the mufti.

The naip, the mufti, the accountant, the clerical director, and the religious leaders of the non-Muslim members were natural members of the executive council. Four members, two Muslim and two non-Muslim elected by the people, completed the assembly. When the yearbooks in the Erzincan Sandjak were taken into account, it was found that this law had usually been followed.

Taking into account the administrative structure of the districts of Kemah, Kuruçay, Kuzican, Ovacık and Refahiye, which constitute the districts of Sancak, it was identified that the districts were administered by the district governor and his entourage, the property manager, and the mufti as specified in the regulation. In addition to the aforementioned authorities, district board of director had three elected members. The Deavi council and the benefit fund formed the other administrative units in the districts.

Since 1887, it was determined that different civil servants other than the regent, property manager, ballot box trustee and mufti were included in the yearbooks. These are deputy revenue officer and correspondence officer. It is worthy of notice that the revenue officers were named with one assistant. This condition may also be an indicator of the revenue officers' increased duty obligations or workload.

The Erzurum Province Yearbooks, published 15 times, although not every year, between 1870 and 1900, allowed the developments in the Erzincan Sanjak to be followed by years. Each new yearbook provided more comprehensive details than the previous one. From the details of the data, the way Tanzimat reforms work in the provinces can easily be seen. Thus, considering the yearbooks and the Erzincan Sanjak institutions in this context, it can be assumed that the modern structuring model that began with the Tanzimat was applied in the Erzincan Sanjak.

Giriş

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Erzincan, Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat kısmında, kendi adını taşıyan ovanın ortasında yer almaktadır.¹ Şehir bugün, 11,903 km²'lik² yüzölçümüne sahiptir. Refahiye, İliç, Kemah, Kemaliye, Çayırılı, Otlukbeli, Tercan ve Üzümlü³ adlı sekiz ilçesi bulunan Erzincan'ın doğusunda Erzurum, batısında Sivas, güneyinde Tunceli, güneydoğusunda Bingöl, güneybatısında Elâzığ ve Malatya, kuzeyinde Gümüşhane ve Bayburt, kuzeybatısında ise Giresun illeri ile çevrelenmiştir.⁴

Erzincan bölgesi uzun bir tarihi geçmişe sahip olması münasebeti ile dönemlere göre çeşitli isimlerle anılmıştır. İlk çağlarda *Orasa*, *Orsa*, *Orse*, *Orsene*, *Urassa*, *Urusu* adlarıyla kaydedilmiştir.⁵ Antik dönemde *Aziris* ve *Eriza* şeklinde zikredilen Erzincan, Ermeni kaynaklarında Erez, Erzng olarak ifade edilmiştir. Arap kaynaklarında ise *Erzencan* olarak adlandırılmıştır. Selçuklular döneminde ise şehrin bugün ki adına yakın bir isim olarak *Erzingan* ve *Ezirgan* olarak zikredilmiştir. Daha sonra Erzincan adı yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶

Bölgede yerleşimin ne zaman kurulduğuna dair bilgiler net olmamakla birlikte yapılan incelemeler burada gerçekleşen ilk iskânların özellikle çevre dağların eteklerine yapıldığını göstermektedir. Bir kısmı MÖ 4. bine kadar giden bir geçmişe sahip yerleşimlerin çoğu MÖ 2. bine aittir.⁷ Doğu Anadolu'da özellikle de Erzincan'da İlk Tunç Çağı özelliği gösteren çok sayıda yerleşim yeri tespit edilmiştir.⁸ Bölge zaman içerisinde Medlerin, Urartuların, Partların, Romalıların, Pontusluların, Ermenilerin, Bizans'ın ve Sasanilerin tarihlerinde de önemli bir konuma sahip olmuştur.⁹

Bölgeye yönelik ilk Müslüman akınları Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir.¹⁰ Özellikle 1058 yılında Erzincan, Türk akıncılarının uğradığı ve kısmen hâkimiyet kurdukları veya idaresiyle tam bir anlaşma içinde oldukları bir üs ve barınma merkezi durumuna gelmiştir. Selçuklular, Mengücek Beyliği'ne son verdikten kısa bir süre sonra bölge Moğol istilasına uğrayarak el değiştirmiştir.¹¹ Bölge, 1473'de Otlukbeli Muharebesi ile Osmanlı Hükümrânlığı ile tanışmış ise de ancak Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı egemenliğine girebilmiştir.¹²

¹ Abdulkadir Gül, "Erzincan Kazasının Yerleşme Özellikleri (XVI-XX Yüzyıllar Arası)", *EÜSBED* [VI] 1, cilt.6, 2013, 57-94.

² Erzincan Belediyesi, "Coğrafya", <https://www.erkincan.bel.tr/belediyeyazilari/8/co%ca4%9erafya>, 22.03.2020.

³ Erzincan Valiliği, "Erzincan", <http://www.erkincan.gov.tr/ilcelerimiz>, 22.03.2020.

⁴ Leyla Dolun, Mehmet Oğuzhan Önen, *Erzincan İli Uygun Yatırım Konuları Araştırması*, Teknoloji, Araştırma ve İş geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara 2017, 26.

⁵ İsmet Miroğlu, "Erzincan", *DİA.*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/erkincan>, 21.03.2020, Gül-Başbüyük, 43.

⁶ Ferruh Kayalan, "Geçmişte Erzincan Şehrinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı", *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences*, Cilt 9, Ekim 2017, 152-174.

⁷ Şahin, 7.

⁸ Alpaslan Ceylan-İbrahim Üngör, *Eski Çağ'da Erzincan Kaleleri*, Erzurum, 2018, 45-48.

⁹ Şahin, 65, 69, 73, 81, 85.

¹⁰ Nizamettin Parlak, "Klasik Kaynaklarda Erzincan'ın Yeri ve Önemi", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Sempozyumu 28 Eylül-1 Ekim 2016 Erzincan Bildiriler* Cilt 1, 356.

¹¹ Şahin, 189, 195, 233.

¹² Abdülkadir Gül, "1642-1643 Tarihli Avarız Defterlerine Göre Erzincan Şehri", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2009, 15, 2009, s.114.

19. yüzyılda vilayet salnamelerine göre Erzincan bölgesinin idari teşkilatlanması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Vilayet nizamnameleri ile Tanzimat'tan sonra taşra yönetiminde yapılan sistemli düzenlemenin vilayet salnamelerine yansımaları, Erzincan Sancağı ölçeğinde incelenecektir. Bilindiği üzere 1871 Nizamnamesi Türk idare tarihi açısından oldukça mühim bir yere sahiptir. Bu nizamname, çağdaş biçimde bir yerel yönetim mekanizmasının gelişmesinde, sivil bürokrasinin başkent dışındaki idari mevkilere yayılmasında ve halkın siyasi ve bürokratik süreçlere katılımının artmasında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.¹³ 1870-1900 tarihlerinde kayıt altına alınmış olan Erzurum Vilayet Salnameleri de 1871 Nizamnamesinde gerçekleştirilmek istenen düzenlemelerin vilayetlere yansıyor yansımadığını, devlet kontrolünün etkisini ve vilayetler ile nizamname arasındaki farklılıkları ortaya koyması açısından önem teşkil etmektedir.

Erzincan'ın İdari Teşkilatlanması

Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı Devleti bünyesinde barındırdığı toprakları eyaletlere, sancaklara ve kazalara bölerek yönetme usulünü benimsemiştir. Tanzimat sonrası yaşanan yenilenme dönemiyle beraber, eyaletler vilayetlere dönüşmüş, sancaklar asıl birim olma özelliğini korumaya devam etmiş, kazalar ise kadı yönetiminden çıkarak kaza müdürlüğü haline getirilmiştir.¹⁴

Sancakların yönetimi herhangi bir makam, görev veya memuriyeti elinde bulunduran, tasarruf eden kişi anlamına gelen mutasarrıflar tarafından yapılmaktaydı. Bunlar, 17. yüzyıldan itibaren sancakların en büyük idari-mülki amiri haline gelmişlerdir.¹⁵

1867 yılında Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi'nin şekillenmesiyle birlikte eyaletten vilayete geçiş sürecine girilmiştir. Erzincan Sancağı da bu tarihe gelinceye kadar belgelerde ve kaynaklarda zaman zaman sancak veya kasaba¹⁶ olarak anılsa da çoğunlukla kaza olarak kayda geçmiştir. Erzurum Eyaleti'nin idari yapısı hakkında bilgi veren (1606) Ayn Ali Efendi risalesinde Erzincan, sancak konumundadır. 1620, 1635 ve 1636 tarihli icmal defterlerinde ise kaza statüsündedir. 1642 tarihli Erzurum Eyalet Mufassal Avarız Defterine ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne de (1647) kaza olarak kaydedilmiştir. 1835 yılında Erzurum Vilayeti'ne bağlı bir kaza, 1837'de kasaba durumundadır¹⁷. Erzincan'ın sancak statüsü kazanması Tanzimat sonrasındaki döneme denk gelmektedir. 1863'te sancak olma özelliği kazanan bölge, Cumhuriyet dönemine kadar sınırları değişmekle birlikte bu hüviyetini korumuştur.¹⁸

1871 Vilayet Nizamnamesi'ne göre sancak idaresinin yönetici ve sorumlusu yine mutasarrıf olarak belirlenmiştir. Alt memurları ise muhasebeci ve tahrirat müdürü ve defter-

¹³ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1), 2011, 29-50.

¹⁴ Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK., Ankara 3013, 236.

¹⁵ Ali Fuat Öreç, "Mutasarrıf", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutasarrif>, 01.07.2020.

¹⁶ Nurettin Birol, 19. Yüzyılda Erzincan Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşına Kadar (1839-1914), Erzincan 2020, 99

¹⁷ Abdülkadir Gül, Adem Başbüyük, Bir tarihi coğrafya incelemesi: (Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan Kazası), Erzurum, 2011, 48-49.

¹⁸ Vedat Karadeniz, "Erzincan İlindeki İdari Yerleşmenin Toponimik Açısından Sınıflandırılması", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI-II, 2018, 181-197

i hakânî memuru ve liva heyet-i zâbitesinin âmirinden oluşmaktadır.¹⁹ Erzurum Vilayet Salnameleri incelendiğinde Erzincan Sancağına ait daimî memurlar mutasarrıf, naip, tahrirat müdürü, muhasebeci ve müftüden meydana gelmektedir.

Tablo 1: Erzincan Mutasarrıfları

Hurşid Paşa	1867-1868
Zeki Paşa	1868 ²⁰
Mustafa Şefik Paşa	1868-1875
Mahmud Hurşid Paşa	1876-1877
Ali Rıza Bey	1878-1879
Tosun Paşa	1879-1880
Asaf Efendi	1880-1881
Mehmed Haşim Efendi	1882-1883
Hacı Hüseyin Paşa	1883-1884
Mehmed Emin Efendi	1884
Ahmed Şevki Efendi	1887-1892
Ali Namık Bey	1892-1896
Mehmed Emin Efendi	1897
Asaf Paşa	1898-1902
Tevfik Paşa	1903-1904
Mahmud Paşa	1904-1908

Tablo incelendiğinde 1867-1908 tarihleri arasında Erzincan'da toplam 16 kişinin mutasarrıflık görevini ifa ettiği görülmektedir. Bunlar içerisinde Zeki Paşa, Ali Rıza Bey, Mehmed Haşim Efendi, Hacı Hüseyin Paşa, Ahmed Şevki Efendi ve Mehmed Emin Efendi yalnızca bir yıl mutasarrıflık yapmıştır. Uzun süre mutasarrıflık yapanlar 7 yıl ile Mustafa Şefik Paşa (1868-1875), 4 yıl ile de Ali Namık Bey (1892-1896) ve yine 4 yıl ile Mahmud Paşa'dır (1904-1908).

Erzincan'da beylerbeyi payesini taşıyan mutasarrıflar da görev yapmıştır. Mustafa Şefik Paşa ve Mehmed Hurşid Paşa Rumeli Beylerbeyi payesine sahiptirler. Mehmed Hurşid Paşa aynı zamanda mîrimîrân rütbesine de sahiptir. Mîrimîrân rütbesini taşıyan bir diğer mutasarrıf Mehmed Asaf Paşa'dır. 1867-1908 tarihleri arasında mutasarrıflık yapan 16 kişinin 9'u paşa, 2'si bey, 5'i efendi unvanlı yöneticilerdir.

Sancak yönetiminde mutasarrıftan sonra gelen bazı daimî idari memurlar da bulunmaktadır. Bunlar Mutasarrıfın yardımcılığı vazifesini üstlenen naip, tahrirat müdürü, muhasebeci ve müftüdür. Bazı yıllarda daimî memuriyetler arasına yenilerinin de eklendiği tespit edilmiştir.

¹⁹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5, Sayı 5 (Eylül 1996), 89-103,

<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yerelyonetimmetinleri6.pdf>, 03.04.2020

²⁰ BOA., A.MKT.MHM.425/93.

Naip; vekil, kadı vekili,²¹ bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse anlamlarına gelmektedir.²² Osmanlı'da fethi gerçekleşen yerlere idareyi temsilen sancak beyi veya subaşı, hukuku temsilen kadı yahut naip gönderilirdi. Naipler tıpkı kadılar gibi medrese eğitimi alarak özellikle fıkıh alanında kendi kaza dairesinde ihtilâflı görülen meseleleri çözebilecek bir seviyede tahsil görürlerdi.²³

Tablo 2'de Erzincan Sancağında görev yapan naipler yıllara göre verilmiştir. 1870 tarihinden 1900 tarihine kadar 15 naip kayda geçmiştir. Kadılarla aynı yetkilere sahip olan, adaletin tevziinde önemli hizmetler gören bu naiplerin genellikle bir yıl görevde kaldıkları tespit edilmiştir. En uzun süre ile görev yapan naipler 1872-1874 yıllarında Mehmed Raşid Efendi, 1876-1877 yıllarında Mehmed Hilmi Efendi'dir.

Tablo 2: Erzincan Sancağı Naipleri²⁴

Tarih	Naip
1870	Fehmi Efendi
1871	Ali Fevzi Efendi
1872	MehmedRaşid Efendi
1873	MehmedRaşid Efendi
1874	MehmedRaşid Efendi
1875	MehmedMayid? Efendi
1876	Mehmed Hilmi Efendi
1877	Mehmed Hilmi Efendi
1882	Mehmed Ali Efendi
1887	Mahmud İzzet Efendi
1892	Hacı Ali Vehbi Efendi
1894	Hacı Ali Vehbi Efendi
1897	Mehmed İzzet Efendi
1899	Ahmed Tevfik Efendi
1900	Yusuf Efendi

1871 vilayet nizamnamesininin 38. maddesine göre livalarda vazife gören tahrirat müdürleri livanın tüm yazışmalarının idaresinden, kaydının toplanmasından ve korunmasından mesuldür. Umur-ı tahriyyeyi maiyetinde bulunan tahrirat kalemi, umur-kuyûdiyyeyi kalem-i mezkûr heyetinde seçilmiş özel memurlar vasıtasıyla idare edilir.²⁵

²¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Cilt 1-2, İstanbul 2005, 1452.

²² Casim Avcı, "Naib", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/naib>, 29.03.2020.

²³ Mehmet İpşirli, Naib, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/naib#2-osmanlilarda>, 27.04.2020.

²⁴ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

²⁵ Seyitdanlıoğlu, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yerelyonetimmetinleri6.pdf>, 03.04.2020.

Tablo 4: Erzincan Sancağı Tahrirat Müdürleri²⁶

Tarih	Tahrirat Müdürü
1870	Numan Efendi
1871	Numan Efendi
1872	Numan Efendi
1873	Arif Efendi
1874	Arif Efendi
1875	Numan Saib Efendi
1876	Numan Saib Efendi
1877	Numan Saib Efendi
1882	Numan Saib Efendi
1887	Ahmed Rıfat Bey
1892	Ahmed Rıfat Bey
1894	Ahmed Rıfat Bey
1897	Ahmed Rıfat Bey
1899	Ahmed Rıfat Bey
1900	Ali Muhlis Efendi

Erzurum Vilayet Salnameleri incelendiğinde Erzincan Sancağındaki tahrirat müdürlerinin uzun yıllar bu görevi yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Buna göre 1870-1900 tarihleri arasında yalnızca 5 tahrirat müdürü mevcuttur. Ali Muhlis Efendi bir yıl (1900 tarihinde) müdürlük yaparken en uzun süre müdürlük görevini icra eden kişi 12 yıl ile Ahmet Rıfat Bey'dir (1887-1899).

Liva muhasebecisi, sancaklarda yer alan bir diğer daimi memurlardandır. 1871 Vilayet Nizamnamesi'ne göre liva muhasebecisi, umûr-ı mâliye-i vilâyet nizamnamesinin belirlediği kurallar çerçevesinde liva idaresi ile alakalı kısmın icraatından sorumludur. Vilayet defterdarı hesap idaresi, vali vasıtasıyla livaya yapılması gerekenleri bildirmektedir.²⁷

Erzincan Sancağında 1870-1900 tarihleri arasında 10 kez liva muhasebecisi değişikliğinin yapıldığı tespit edilmiştir. Ancak 1887 ve 1894 tarihlerinde daimî memurlar arasında muhasebeciye yer verilmemiştir. Sancakta, en uzun süre ile muhasebecilik görevini icra eden kişi Halil Faik Efendi'dir (1875-1877).

²⁶ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233

²⁷ Seyitdanlıoğlu, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yereyonyonitmetinleri6.pdf>, 03.04.2020.

Tablo 3: Erzincan Sancağı Muhasebecileri²⁸

Tarih	Muhasebeci
1870	..? Efendi
1871	İbrahim Adem Efendi
1872	İbrahim Adem Efendi
1873	Kamil Efendi
1874	Kemal Efendi
1875	Halil Faik Efendi
1876	Halil Faik Efendi
1877	Halil Faik Efendi
1882	Mustafa Mazhar Efendi
1887	-
1892	Asım Bey
1894	-
1897	Rıza Efendi
1899	Hakkı Efendi
1900	Mustafa Bey

Salnameler incelendiğinde livanın daimî memurları arasında yer alan görevlilerinden birinin de müftü olduğu anlaşılmaktadır. Müftüler genellikle idareci sınıftan sayılmamasına rağmen şehir yaşantısında sözü geçen saygın kişilerdendi. Klasik dönemde devlet merkezinde bulunan ve ulemanın başkanı olan Şeyhülislamın devlet ve hükümet merkezinde gördüğü işleri eyalet ve sancak merkezleri olan büyük kentlerde gören kimselerdi. Yöneticilerin, kadının veya halkın çözemedikleri dinsel bir problemin ortaya çıkması durumunda veya çıkan probleme din bakımından destek sağlamak istendiğinde müftülere başvurulurdu.²⁹

Bilindiği üzere Tanzimat dönemiyle beraber yönetim alanında uygulamaya konulan muhassıllık meclisleri ve onun ardından kurulan memleket meclisleri devlete ait vergi ve hazine gelirlerinin toplanması görevini yerine getirtmekteydi. Bu hizmeti ise emlak ve nüfus kâtibi ile birlikte gittikleri sancak ve eyalet merkezlerinde birer meclis oluşturarak yapmaktaydılar. Muhassıllık meclislerinde hâkim, müftü, asker zabiti ve kâtipler bu meclisin tabii üyeleri arasında yer alırdı.³⁰ Muhassıllık meclislerinin ardından kurulan memleket meclisleri de eskisiyle benzer özellikler taşıyordu. Buna göre sancaklarda liva idare meclisleri bulunuyordu. 1849 tarihine kadar çalışmalarını sürdüren bu kurum muhassıllık

²⁸ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

²⁹ Çadırcı, s 92.

³⁰ Çadırcı, 212-213.

meclisleri ile benzer şekilde Tanzimat'ın öngördüğü vergi reformunu uygulamaya çalışmıştır. Meclis üyelerinden hemen hepsi Tanzimat öncesinde yönetimde görev almış olanlardı.³¹ Müftü de bu meclisin tabii üyeleri arasında bulunmaktaydı.

1871 vilayet nizamnamesinde liva idaresinin reisi mutasarrıf, onun altında çalışan daimî memurlar ise muhasebeci, tahrirat müdürü, defter-i hakani memuru ve liva heyet-i zâbitesinin âmirinden meydana gelmekteydi.³² Müftü daimî memuriyetler arasında yer almıyordu. Ancak Erzurum Vilayet Salnameleri göz önünde bulundurulduğunda Erzincan Sancağı daimî memurları arasında müftüye de yer verildiği görülmektedir. Salnamelere bakıldığında bu durumun yalnızca Erzincan Sancağı için değil, diğer sancaklar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1871 Erzurum Vilayet Salnamesi'ne göre Van³³, Kars³⁴, Muş³⁵, Çıldır³⁶ ve Bayezid Sancağı³⁷ memurlarının da mutasarrıf başkanlığında naip, müftü, muhasebeci ve tahrirat müdüründen oluştuğu tespit edilmiştir. Sancakta, 1870-1900 tarihleri arasında yalnızca iki müftü görev yapmıştır. 1870 tarihinde müftülüğe başlayan Mehmed Arif Efendi bu görevi 1894 tarihine kadar sürdürmüştür. 1899-1900 tarihlerinde Osman Fevzi Efendi bu görevi yürütmüştür.

Müftülerin birçoğu müftülük vazifesinin yanı sıra müderrislik vazifesini de birlikte icra etmekteydi. Kişinin müftü olması müderris olarak görev yapmasına veya talebe okutmasına engel teşkil etmiyordu. Müftüler de eğitim-öğretim işleri ile meşgul olabilirdi. Müftülük görevini yerine getirirken kendisine müderrislik vazifesi tevcih olunanlar bulunduğu gibi, müderrislik vazifesini icra ederken müftü olarak tayin olunup bu iki görevi eş zamanlı yerine getirenler de mevcuttu.³⁸ Salnamelerden, Erzincan Sancağı müftülerinden Mehmed Arif Efendi'nin müftülük vazifesini gerçekleştirmesinin yanı sıra müderrislik yaparak eğitim öğretime katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Tablo 4: Erzincan Sancağı Müftüleri³⁹

Tarih	Müftü
1870	Mehmed Arif Efendi
1871	Mehmed Arif Efendi
1872	Mehmed Arif Efendi
1873	Mehmed Arif Efendi
1874	Mehmed Arif Efendi

³¹ Çadırcı, 216.

³² Seyitdanhoğlu, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yerelyonetimmetinleri6.pdf>, 06.05.2020.

³³ Erzurum Vilayet Salnamesi 1871, 58.

³⁴ Erzurum Vilayet Salnamesi 1871, 69.

³⁵ Erzurum Vilayet Salnamesi 1871, 74.

³⁶ Erzurum Vilayet Salnamesi 1871, 81.

³⁷ Erzurum Vilayet Salnamesi 1871, 85.

³⁸ Ahmet Sinan Kara, *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzylında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s 151.

³⁹ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

1875	Mehmed Arif Efendi
1876	Mehmed Arif Efendi
1877	-
1882	Mehmed Arif Efendi
1887	Mehmed Arif Efendi
1892	Mehmed Arif Efendi
1894	Mehmed Arif Efendi
1897	Osman Fevzi Efendi
1899	Osman Fevzi Efendi
1900	-

Bazı tarihlerde, naip, tahrirat müdürü, muhasebeci ve müftü dışında farklı memuriyetlerin de daimî memurlar arasına dâhil edildiği görülmüştür. Örneğin 1873 ve 1874 tarihinde evkaf muhasebeciliğine bu memuriyetler arsında yer verilmiştir. Bu tarihlerde görevde bulunan kişi Mehmed Şükrü Efendi'dir. 1875 ve 1876 tarihinde Hüseyin Vehmi Efendi bu görevi icra etmektedir. 1877'de Evkaf Muhasebecisi Vekili Tahir Efendi'dir. 1882'de Evkaf Müdürü Mustafa Bey'dir. 1899 ve 1900 tarihlerinde Mutasarrıf Muavini Yusuf Efendi'dir.

1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamesi ile 1869 Maarif Nizamnamesi doğrultusunda Tanzimat'ın eşitlik ilkesine uygun Müslüman ve gayrimüslimlerin yer aldığı meclisler, komisyonlar, sandıklar devletin hemen her vilayetinde, sancağında ve kısmen kazasında kurulmuştur. Erzurum Vilayeti'nin diğer sancaklarında olduğu Erzincan Sancağı kurumlarında da idari, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak Tanzimat'la başlayan modern yapılanma modelinin uygulandığı görülmektedir.

Tanzimat'ın getirdiği kurallar çerçevesinde liva idare meclislerinin başkanlığını daha önce de değinildiği üzere mutasarrıflar yapmaktaydı. Naip, müftü, muhasebeci, tahrirat müdürü ve gayrimüslim üyelerin dini önderleri meclisin doğal üyeleriydiler. Halk tarafından seçilen ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim dört üye de meclisi tamamlamaktaydı⁴⁰. Erzincan Sancağında da salnamelere göz atıldığında bu kurala genel anlamda uyulduğu görülmektedir. 1872'de Erzincan Sancağı Liva İdare Meclisi üyelerini oluşturan kişiler ikisi Müslüman olan Hacı Rauf Bey, Hacı Mehmed Bey ve ikisi gayrimüslim olan Danik Ağa, Sevkiyas Ağa'dan oluşmaktadır.⁴¹

Seçilmiş üyelerden oluşan mütemeyyiz meclisi naip başkanlığında Müslüman ve gayrimüslim üyeler ile kâtip, yardımcısı, müstantik ve yardımcısından meydana gelmekteydi. 1875 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi incelendiğinde bu kaideye uyum gösterilerek bir meclis meydana getirildiği söylenebilir. Bu tarihte, Erzincan Sancağı Mütemeyyiz Meclisi üyeleri Naip Mehmed Efendi başkanlığında, Abdülhalim Efendi, Mehmed Tahir Efendi, Paniko Efendi ve Hoçe Arteben'dir. Yine aynı meclisi oluşturan diğer memurlar ise Baş Kâtip Hüsnü Efendi, Refikî Mahmud Nuri Efendi, Müstantik-i Evvel Hafız İbrahim Efendi ve Refikî Atherto Efendi'dir.⁴²

⁴⁰ Çadırcı, 259.

⁴¹ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106.

⁴² Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89.

1877 Belediye Kanunu belediyeyi idari bir varlık olarak tanımaktan öte, adeta tüzel kişilik de kazandırmaktaydı. Bu kanuna göre belediye personeli; tabib, baytar, mühendis gibi meclisin müşavir üyeleri dışında kâtip, sandık emini ve zabıta-i belediye görevini üstlenen yeteri kadar belediye çavuşundan oluşmaktaydı.⁴³ 1872 tarihinde Erzincan Sancağının belediye meclisinde yer alan üyeler bir başkan eşliğinde iki Müslüman, iki gayrimüslim üye ve bir sandık emininen meydana gelmekteydi. Bunlar Servet Efendi başkanlığında Hacı Yahya Bey, Salih Efendi, Kirkork Ağa ve Unah Bey'dir. Sandık emini ise İsmail Efendi'dir.⁴⁴

Tanzimat Fermanı'ndan sonra adli alandaki ıslahat çerçevesinde taşralarda eyalet yahut livâ merkezi olan şehir ve kasabalarda yargılama yetkisine de sahip birtakım meclisler kurulmuştu. Bunlardan biri de ceza ve ticaret davalarına bakmak üzere kurulan meclislerdir. Nizamiye mahkemesinin kuruluşunu hazırlayan bu meclisler ile ilgili en önemli düzenlemelerden ilki 7 Kasım 1864 tarihli Vilâyet Nizamnâmesi ile yapılmıştır. Buna göre her kazada bir deâvî meclisi kurulmakta ve bu meclis, kazanın şer'î hâkimi başkanlığında Müslüman ve gayrimüslim mümeyyizlerden oluşan üç üyeden meydana gelmekteydi. Kazalardaki bu meclisler, şer'î davalar, gayrimüslimlerin idâre-i rûhâniyyesinde görülen hususi davalar, cinayet meclislerinde incelenecek konular ve ticaret meclislerinde görülecek davaların dışındaki davalar ile cünha, kabahat derecesindeki suçları kapsayan davalara bakmakla görevliydi.⁴⁵

1872 tarihli Erzurum Vilayet Salnamesi'nin verdiği bilgiler ışığında Erzincan Sancağı Deavi Meclisi, Naip Mehmed Raşid Efendi başkanlığında toplanmaktadır. Ayrıca meclis, Mehmed Salih Efendi, Abdülhalim Efendi, Selim Vasıf Efendi, Paniko Efendi, Kozar Ağa, Kâtip Hacı Âdem Efendi isimli üyelerden ve Müstantik Mehmed Tevfik Efendi, Müstantik Adem Efendi, Müstantik Mehmed Nuri Efendi'den meydana gelmektedir.⁴⁶

Ticaret hukuku ile ilgili 1860 tarihinde, Fransız Ticaret Kanunu'nun dördüncü kısmı alınarak 1850 tarihli Kanunnâme-i Ticaret-i Berriyye'ye bir ek yapılmıştı. Buna göre ticaret meclisleri ticaret mahkemesi adını alarak varlığını sürdürdü. Kanunnamede ticaret davalarının görülebileceği yerler kesin olarak belirlenmişti. Daha sonra çıkarılan "Teşkilat-ı Mehakim Kanunu" ile de yapılan düzenlemeler son ve kesin halini aldı. "Teşkilat-ı Mehakim Kanunu"na göre her kazada bir bidayet ve Adliye Nezareti'nce uygun görülen yerlerde bir de ticaret mahkemesi oluşturulmasına karar verildi. Mahkemede yer alan üyelerin ikisi Müslüman üçü gayrimüslim unsurlardan meydana gelmekteydi.⁴⁷

Erzincan Sancağında ticaret mahkemesi kayıtlarına 1873 tarihinde rastlanmaktadır. Bu yıla ait verilere göre mahkeme reisi münhal yani boşta. Üyeler ise iki Müslüman, iki gayrimüslim üye ve bir kâtipten meydana gelmektedir. Bunlar; Hacı Şerif Efendi, Ahmed

⁴³İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK., 2011, s.190.

⁴⁴ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106.

⁴⁵ Macit Kenanoğlu, "Nizamiye Mahkemeleri", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri>, 13.06.2020.

⁴⁶ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106.

⁴⁷ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası*, İstanbul 2017, s.105; Akmandar Demirci, *Osmanlı Devleti'nde Taşra Ticaret Mahkemeleri (Beyrut, İzmir, Selanik ve Ankara Örnekleri)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2019, s.83.

Ağa, Hoçe Marderos, Hoçe Estepan ve kâtip Berhan Efendi'dir.⁴⁸ 1876 tarihinde reis İsmail Hakkı Efendi'dir. Üyeler; Şerif Efendi, Halid Ağa, Kozmaro Paşa ve Aktemiyos Ağa'dır. Bu tarihte de üç yerine iki gayrimüslim üyeye yer verilmiştir. Kâtip ise Mehmed Hulusi Efendi'dir.⁴⁹

Ticaret işleyişinin yoğun olduğu yerlerde ticaret mahkemelerinin kurulmasına özen gösterilmiştir. Ticari faaliyetlerin az olduğu yerlerde bu mahkemelerinin kurulmayışının nedeni ise daha çok bunların kendi giderlerini karşılayamamasıdır. Çünkü ticaret mahkemeleri giderlerini mahkeme gelirlerinden karşılamaktaydı. Kendi giderini karşılamayacak yerlerde, ticaret mahkemelerinin olmaması, ticaret işlemlerinin, Ticaret Kanunlarına göre bidayet mahkemelerince görüleceği belirtilmiştir.⁵⁰

Erzincan'da 1876 tarihinden sonraki kayıtlar incelendiğinde ticaret mahkemesinden ziyade ziraat ve ticaret meclisleri göze çarpmaktadır. 1887 tarihinde ziraat ve ticaret meclisini oluşturan kişiler bir başkan, üç Müslüman ve üç gayrimüslim üyeden meydana gelmektedir. Bu tarihte meclisin reisi Nuri Bey'dir. Üyeleri Bekir Efendi, Mehmed Eyyüb Efendi, Mehmed Ali Ağa, Agob Ağa, Enaştaş Efendi ve Hemyorsana Efendi'dir.⁵¹

Yukarıda bahsi geçen kalemler, komisyonlar ve meclisler dışında Erzincan Sancağında defter-i hâkanî kalemi, tahsilât komisyonu ve memleket sandığı komisyonu da bulunmaktaydı.

1867 tarihinde kesin hükümlere bağlanarak ülkenin bütün vilayet ve sancaklarında "Memleket Sandığı" kurulmuştur. Bu sandıklar milli bankacılığın ilk örneği olarak tarihe geçmiş ve bu girişim Ziraat Bankası'nın kuruluşunda büyük rol oynamıştır.⁵² Salnameler incelendiğinde Erzincan Sancağında memleket sandığı komisyonuna ilk kez 1873 tarihinde⁵³, Ziraat Bankası kaydına ise 1892 tarihinde rastlanmaktadır.⁵⁴ 1873 tarihinde memleket sandığı üyeleri Şerif Ağa ve Yakub Ağa'dır. Memleket sandığının bu yıla ait sermayesi ise 12.000 kuruştur.⁵⁵ 1892'deki kayıtlara göre Erzincan Sancağı Ziraat Bankası üyeleri ise sırasıyla; Reis Abdullah Bey, Memur Hacı Şükrü Efendi, Kâtip Şakir Efendi ve Müdavim Abdulvelid Efendi'dir.⁵⁶

Erzincan Sancağı Kazalarının İdaresi

Salnameler incelendiğinde sancak merkezinde görülen idari yapılanmanın kazalar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Erzincan Sancağı; Kemah, Kuzican, Ovacık, Mazgird, Kuruçay ve Refahiye kazalarından meydana gelmektedir. 1887'de bir ara Bayburt, Şiran, Kelkit ve İspir kazaları da kısa süreliğine Erzincan'a bağlanmıştır.⁵⁷ Salnamelerde, 1882 tarihinden itibaren de Refahiye Kazası ile ilgili bilgilere yer verilirken Kuzican, Ovacık

⁴⁸ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-98.

⁴⁹ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114.

⁵⁰ Demirci, 83.

⁵¹ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 269-270.

⁵² Çadırcı, 338.

⁵³ Erzurum Vilayet Salnamesi 1873, 82-89.

⁵⁴ Erzurum Vilayet Salnamesi 1892, 170-184.

⁵⁵ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-98.

⁵⁶ Erzurum Vilayet Salnamesi 1892, 170-184.

⁵⁷ Gül-Başibüyük, 49.

ve Mazgird kazalarına dair bilgiler yer almamaktadır. 1894 tarihinden itibaren Kuzican Kazası'nın adı Pülümür olarak kaydedilmiştir.⁵⁸ Tercan ise doğrudan Erzurum merkez sancağına bağlıdır. 2 Nahiyesi ve 104 köyü bulunan Eğin ise yapılan değişiklikler esnasında Sivas'tan alınıp Mamuretü'l-aziz Vilayeti'ne bağlanmıştır.⁵⁹

Erzincan Sancağı kazalarının idari teşkilatını oluşturan memurin-i kaza olarak belirtilen kısım kaymakam başkanlığında, naip, mal müdürü, müftü, sandık emini ve zaman zaman tahrirat kâtibi ile birlikte verilmiştir.

Tablo 10: Erzincan Kazaları Kaymakamları⁶⁰

Tarih	Kemah	Kuzican (Pülümür)	Ovacık	Mazgird	Kuruçay	Refahiye
1870	Kamil Efendi	Hüseyin Bey	Kahraman Ağa	Gülabi Ağa		
1871	Adil Bey	Hüseyin Rıza Bey	Kahraman Ağa	Gülabi Ağa	Berhan Efendi	
1872	Adil Bey	Hüseyin Rıza Bey	Kahraman Ağa	Gülabi Ağa	Berhan Efendi	
1873	Adil Bey	Hüseyin Rıza Bey	Yusuf Ağa	Gülabi Ağa	Ali Rıza Efendi	
1874	Adil Bey	Hüseyin Rıza Bey	Yusuf Ağa	Gülabi Ağa	Ali Rıza Efendi	
1875	Yusuf Paşa	Hüseyin Bey	Manzur Ağa		İbrahim Bey	
1876	Mustafa Hilmi Efendi	Hüseyin Bey	Emin? Ağa	Münhal	Mustafa Hüsnü Ağa	
1877	Hacı Hüseyin Efendi	Hüseyin Rıza Bey	Yusuf Ağa	Hüseyin Tahsin Efendi	Hacı Nizib Efendi	
1882	Ali Galib Efendi				Mehmed Said Efendi	Mehmed Sadık Efendi
1882	Ali Galib Efendi				Mehmed Said Efendi	Mehmed Sadık Efendi
1887	Ali Galib Efendi				Mehmed Ali Bey	Mehmed Naid Efendi
1892	Ali Galib Efendi				Süleyman Efendi	Mehmed Ali Bey
1894	Mehmed Ali Bey	Mehmed Ziyaeddin Efendi			Ahmed Bey	Mehmed Sadık Efendi
1897	Ali Galib Efendi				Mehmed Ali Bey	Mehmed Naid Efendi
1899	Ali Galib Efendi	Mehmed Ali Bey			Ahmed Hamdi Bey	Hüsnü Efendi
1900	Ali Galib Efendi	Mehmed Halid Efendi			Mehmed Ali Bey	Hüseyin Hüsnü Efendi

⁵⁸ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229. Pülümür Cumhuriyet döneminde 1936 yılına kadar Erzincan'a bağlı İlçe olarak kaldı ve 4 Ocak 1936 da Tunceli adı ile kurulan İlin yedinci ilçesi olarak Tunceli Vilayeti'ne katıldı. Tunceli Valiliği, "Pülümür", <http://tunceli.gov.tr/pulumur>, 01.07.2020.

⁵⁹Şahin, 397.

⁶⁰ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

Kazaların idari yapısına ve yönetimine ilişkin kayıtlara göz atıldığında idarenin kaymakam ve maiyetindeki naip, mal müdürü ve müftü tarafından icra edildiği görülmektedir. Kaza idare meclisi bahsedilen memurlara ek olarak seçilmiş üç azanın katılımıyla bir araya gelmekteydi. Deavi meclisi, menfaat sandığı ise kazalardaki diğer idari birimleri oluşturmaktaydı.

Tablo 11: Erzincan Kazaları Naipleri⁶¹

Tarih	Kemah	Kuzican (Pülümür)	Ovacık	Mazgird	Kuruçay	Refahiye
1870	Ali Rıza Efendi	Hayati Efendi	Hacı İshak Efendi	Halid Ferid Efendi	Mehmed Zühtü Efendi	
1871	Ali Rıza Efendi	Ali Hayati Efendi	Hacı İshak Efendi	Mustafa Efendi	Mehmed Efendi	
1872	Hacı Abdullah Efendi	Ali Hayati Efendi	Hacı İsmail Efendi	Mustafa Efendi		
1873	Abdurrahman Efendi	Ali Hayati Efendi	Hacı İshak Efendi	Mustafa Efendi	Süleyman Necati Efendi	
1874	Abdurrahman Efendi	Ali Hayati Efendi	Hacı İshak Efendi	Mustafa Efendi	Süleyman Necati Efendi	
1875	Münhal	Ali Hüseyin Efendi	Hacı İshak Efendi	Mustafa Efendi	Süleyman Necati Efendi	
1876	Mehmed Rıfat Efendi	Ali Hayati Efendi	Mehmed Sadık Efendi	Mehmed Şevki Efendi	Hacı İbrahim Efendi	
1877	Mehmed Rıfat Efendi	Ali Hayati Efendi	Mehmed Sadık Efendi	Mehmed Şevki Efendi	Hacı İbrahim Efendi	
1882	Ahmed Hilmi Efendi				Ahmed Nuri Efendi	Hafız Halil Efendi
1887	Ahmed Hilmi Efendi				Mehmed Şefik Efendi	Hafız Halil Efendi
1892	Süleyman Remzi Efendi				Hüseyin Raci Efendi	İsmail Hakkı Efendi
1894	Abdullah Faik Efendi	Fahreddin Efendi			Hüseyin Raci Efendi	Ömer Lütfi Efendi
1897	İsmail Hakkı Efendi	Yusuf Ziya Efendi			Ali Galip Efendi	Osman Efendi
1899	Numan Efendi	Ahmed Rıfat Efendi			Yusuf Ziya Efendi	Hüseyin Efendi
1900	Numan Efendi	Ahmed Rıfat Efendi			Süleyman Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi

Kazalara kadı tarafından atanan ancak yargılama yetkisine sahip olmayan naip, keşif şahitlerin tezkiyesi yani güvenilirliğinin oluşturulması tarafların ifadelerinin alınması gibi görevlerini yerine getirmekteydiler. Naip, sadece kendilerini tayin eden kadıların kaza

⁶¹ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-100, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 96-98, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 95-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 86-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 85-87, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 113-116, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 94-98, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 127-129, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 269-270, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1889, 243-251, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 189-191, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 226-231, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 219-225, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

bölgesinde yetkiliydi. Bu bölge dışında faaliyetinde bulunamazlar, buldukları takdirde bu hüküm nazif olmadığı için uygulanamazdı.⁶²

Tablo 11’de Erzurum Vilayet Salnamesi’ndeki Erzincan Sancağı kazaları naiplerinin isimleri ve görev yaptıkları tarihler birlikte verilmiştir. Buna göre Erzincan Sancağının Ovacık Kazası’nda Hacı İshak Efendi 1870-1875 tarihlerinde naiplik yapmıştır. Mazgird Kazası’nda Mustafa Efendi’nin yine 1871-1875 tarihlerinde bu görevi ifa ettiği görülmektedir. 1882 tarihinden itibaren Refahiye Kazası naiplerine de yer verilmiştir. Burada en uzun süre ile bu görevi yapan naip, 1882-1887 tarihlerinde Hafız Halil Efendi’dir.

Tablo 12: Erzincan Kazaları Mal Müdürleri⁶³

Tarih	Kemah	Kuzican	Ovacık	Mazgird	Kuruçay	Refahiye
1870	Osman Hamdi Efendi	İsmail Efendi	Hasan Efendi	Mehmed Efendi	Hüseyin Lütfü Efendi	
1871	Osman Hamdi Efendi	İsmail Efendi	Hasan Efendi	Mehmed Ağa	Hüseyin Efendi	
1872	Osman Hamdi Efendi	İsmail Efendi	Hasan Efendi	Mehmed Efendi	Hüsnü Efendi	
1873	Osman Hamdi Efendi	Hüseyin Efendi	Hasan Efendi	Mehmed Efendi	İsmail Rıza Efendi	
1874	Osman Hamdi Efendi	Hüseyin Efendi	Hasan Efendi	Mehmed Efendi	İsmail Rıza Efendi	
1875	Osman Hamdi Efendi	Hüseyin Efendi	Hasan Efendi	İsmail Rıza Efendi	Mehmed Efendi	
1876	Osman Hamdi Efendi	Hüseyin Efendi	Osman Avni Efendi	Hasan Efendi	Osman Hamdi Efendi	
1877	Osman Efendi	Hüseyin Efendi	Osman Avni Efendi	Mehmed Emin Efendi	Osman Sıddık Efendi	
1882	Osman Efendi				Mehmed Tevfik Efendi	Ragıp Efendi
1887	Osman Efendi				Tevfik Efendi	Vekil Hüseyin Efendi
1892	Şükrü Efendi				Hüseyin Efendi	Hamdi Şefik Efendi
1894	Şakir Efendi	İsmail Hakkı Efendi			Hasan Efendi	Hamid Şefik Efendi
1897	Hamdi Şefik Efendi	Münhal			Ahmed Bey	İsmail Hakkı Efendi
1899	Osman Efendi	Mehmed Naci Efendi			Ahmed Bey	Mustafa Efendi
1900	Osman Efendi	Mehmed Naci Efendi			Ahmed Bey	Mustafa Efendi

⁶² Abdullah Demir, “Osmanlı Devleti’nde Kadılar ve Naibler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2017, s.34-37.

⁶³ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

Tablo 12 incelediğinde mal müdürlüğü memuriyetindeki kişilerin uzun yıllar bu görevi yaptıkları göze çarpmaktadır. Osman Hamdi Efendi'nin 1870-1877 tarihlerinde Kemah'da, 1870-1872 tarihlerinde İsmail Efendi'nin Kuzican'da, 1870-1874 tarihlerinde Mehmed Efendi'nin Ovacık Kazası'nda mal müdürlüğü görevinde bulunduğunu söylemek mümkündür. 1887 tarihinde Refahiye Kazası'nda bu görevi Hüseyin Efendi vekâleten yürütmüştür. 1897 tarihinde de Pülümür Kazası mal müdürlüğü münhal yani boşta kalmıştır.

Kaza idaresinde görevli bir diğer daimî memuriyet sandık eminiğidir. Daha önce de değinildiği üzere modernleşme sürecinde memleket sandığı adı verilen kuruluşlar vasıtası ile giderlerin tek elden karşılanmasına çalışılmıştır. Bu sandığın yönetimine getirilen ve “sandık emini” denilen kimse, sancak merkezinde oturan ileri gelenler tarafından seçilmekteydi. Tanzimat'ın ilanından sonra bu kurum varlığını devam ettirmiştir. Memurlara maaş bağlanması ve bu maaşın eyalet vergilerinden ödenmesi usulünün benimsenmesi ile sandık emininin görev ve önemi de artmıştır. Hazırlanan nizamnameler ile sancaklarda olduğu gibi kaza merkezlerine de birer sandık emini atanmaya başlamıştır.⁶⁴

Sandık emini, toplanan bütün hazine gelirlerinin mal sandığında saklanması ve gerektiğinde buradan harcamalar yapılmasını sağlardı. Görevli asker ve memurların maaşlarının ödenmesi buradan yapıyordu. Sandık eminleri tek başlarına sandıktan para çekme veya sandığa para koyma yetkisine sahip değildi. Sandık ancak meclis üyelerinden birkaçı önünde açılır ve işlem bittikten sonra yine orada hazır bulunan üyelerin mühürleri ile kapatılırdı.⁶⁵

Tablo 13: Erzincan Kazaları Sandık Eminleri⁶⁶

Tarih	Kemah	Kuzican	Ovacık	Mazgird	Kuruçay	Refahiye
1870	Edhem Efendi	Hoca Neşat	Mıgırđıç Efendi	Davit	Hoçe Serkes	
1871	Edhem Efendi	Nişan Ağa	Mıgırđıç Ağa	Davit Ağa	Nişan Ağa	
1872		Hoçe Nişan	Mustafa Efendi	Hoçe Davit	Ohanes Ağa	
1873	Edhem Efendi	Hoçe Nişan	Mustafa Efendi	Hoçe Vartayet	Hoçe Ağa	
1874	Edhem Efendi	Hoçe Nişan	Mustafa Efendi	Hoçe Vartayet	Hoçe Efendi	
1875	Nuri Efendi	Nişan Ağa	Mıgırđıç Ağa	Davit Ağa	Kirgork Ağa	
1876	Nuri Efendi	Nişan Efendi	Mıgırđıç Ağa	Davit Ağa	Kirgork Ağa	
1877	Mehmed Efendi	Nişan Ağa	Mıgırđıç Ağa	Davit Ağa	Manuk Ağa	
1882	Tahir Efendi				Mıgırđıç Ağa	Kalos Efendi
1887	Tevfik Efendi				Temyatos Efendi	Yani Efendi
1892					Halil Efendi	Hacı Efendi
1894	Mehmed İlyas Efendi	Hebas Efendi			Bekir Efendi	Ahmed Efendi

⁶⁴Çadırcı, 211.

⁶⁵Çadırcı, 211.

⁶⁶ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

1897						
1899						
1900						

Yıllara göre Erzincan Sancağı kazalarında tespit edilen sandık emimleri 1870 tarihinden 1897 tarihine kadardır. Daha sonraki yıllarda bu memuriyete yer verilmediği saptanmıştır. Kemah'ta görevli sandık emimleri Müslümanlardan oluşurken Kuzican, Ovacık, Mazgird, Kuruçay ve Refahiye'de büyük oranda gayrimüslim memurların bu görevi yaptığı görülmektedir. Tabloda belirtilen tarihler ve isimler dışında bu görevi icra eden kişi tespit edilememiştir.

Erzincan Sancağı kazalarında naip, mal müdürü ve sandık emimini dışında yer alan bazı memurlar da bulunmaktadır. Bunlardan ilki müftüdür. Ancak yalnızca Kemah, Kuruçay ve Refahiye kazalarında müftülüğe daimî memurlar arasında -her yıl olmamakla birlikte- yer verildiği tespit edilmiştir. Kemah Kazası'nda ise durum diğer iki kazadan biraz daha farklıdır. Çünkü kaza idaresinde hemen her sene bir müftünün de yer almasına özen gösterilmiştir. Buna göre Kemah müftüleri 1870 tarihinden 1899 tarihine kadar varlık göstermişlerdir. Bazı yıllarda kayıtlar isimsiz bir şekilde "müftü efendi" ibaresi ile tutulurken 1871-1872 tarihlerinde Mehmed Şerif Efendi, 1887-1899 tarihlerinde ise Mehmed Arif Efendi müftülük mesleğini icra etmiştir. 1876 tarihinde ise Kemah Kazası'nda bu kadro münhal yani boş olarak kayda geçmiştir. 1900 tarihinde ise kazaların hiçbirinde müftü yer almamaktadır. Kuruçay Kazası'nda 1871-1876 tarihlerinde Ali Efendi müftülük yapmıştır. Refahiye'de ise yalnızca 1882 tarihinde bir müftü isimsiz bir şekilde kaydedilmiştir.

Müftü dışında kaza idaresinde yer alan memuriyetlerden biri de tahrirat kâtipliğidir. 1887 tarihinde Kemah Tahrirat Kâtibi Mahmud Said Efendi, 1899-1900 tarihinde Kazım Efendi'dir. 1887 Refahiye Tahrirat Kâtibi Şerif Efendi, Kuruçay Tahrirat Kâtibi Şakir Efendi'dir. 1897-1899 Refahiye Tahrirat Kâtibi Osman Sadık Efendi, 1897-1900 tarihlerinde Kuruçay Tahrirat Kâtibi Mustafa Efendi'dir. 1897 tarihinde Pülümür Tahrirat Kâtibi Ahmed Efendi, 1899-1900 tarihinde Hüseyin Hüsnü Efendi'dir. 1900 tarihinde Refahiye Tahrirat Kâtibi Tevfik Efendi'dir.⁶⁷

1892 yılından itibaren Mal müdürlerine birer muavin atanmış olması dikkat çekmektedir. Bu durum mal müdürlerinin görev sorumluluklarının veya iş yükünün artmasının da bir göstergesi olabilir. Bahsi geçen tarihte Kemah Mal Müdürü Muavini Sait Efendi, Refahiye Mal Müdürü Muavini Hasan Efendi, Kuruçay Mal Müdürü Muavini Saffet Efendi'dir. 1894 tarihli salnameye göre ise Kemah Mal Müdürü Muavini Sabit Efendi, Refahiye Hasan Efendi, Kuruçay Saffet Efendi ve Pülümür Mustafa Rıfat Efendi'dir.

⁶⁷ Erzurum Vilayet Salnamesi, 1870, 93-101, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1872, 93-106, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1873, 82-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1874, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1875, 83-89, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1876, 109-114, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1877, 92-105, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1882, 132-140, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1887, 267-277, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1892, 170-184, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1894, 223-229, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1897, 213-234, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261, Erzurum Vilayet Salnamesi, 1900, 229-233.

Sonuç

Eyaletten vilayete geçiş sürecinde gerçekleştirilen düzenlemelerin taşra idaresinde nasıl işlediğini göstermesi bakımından vilayet salnamelerinin önemi yadsınamaz. Özellikle 1871 Vilayet Nizamnamesi ile taşra idaresinde gerçekleşen değişiklikler tutulan salnameler vasıtası ile yıl yıl takip edilebilmektedir. Bu durum küçük ölçekte bölgenin, büyük ölçekte ise devletin zaman içerisinde gelişimini ve değişimini göstermesi açısından mühimdir.

19. yüzyılda vilayet salnamelerine göre Erzincan bölgesinin idari teşkilatlanması bu çalışmada ele alınmıştır. 1870-1900 tarihlerinde 15 defa tutulmuş olan Erzurum Vilayet Salnameleri de 1871 Nizamnamesinde gerçekleştirilmek istenen düzenlemelerin vilayetlere yansıyor yansımadığını, devlet kontrolünün etkisini ve vilayetler ile nizamname arasındaki farklılıkları ortaya koymasından önem teşkil etmektedir. Salnamelere Erzincan Sancağı özelinde bakıldığında genel olarak nizamnamelerin belirlediği kaidelere uyulduğu tespit edilmiştir.

1871 Vilayet Nizamnamesi'ne göre sancak idaresinin yönetici ve sorumlusu mutasarrıf olarak belirlenmiştir. Alt memurları ise muhasebeci ve tahrirat müdürü ve defteri hakânî memuru ve liva heyet-i zâbitesinin âmirinden oluşmaktadır. Erzurum Vilayet Salnameleri incelendiğinde Erzincan Sancağına ait daimî memurlar; mutasarrıf, naip, tahrirat müdürü, muhasebeci ve müftüden meydana gelmektedir.

1867-1908 yılları arasında Erzincan'da toplam 16 kişinin mutasarrıflık görevini ifa ettiği görülmektedir. Salnameler incelendiğinde aynı zamanda kişilerin sahip olduğu rütbe ve unvanlar hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Erzincan mutasarrıflarından Mustafa Şefik Paşa ve Mehmed Hurşid Paşa Rumeli Beylerbeyi payesine sahiptirler. Mehmed Asaf Paşa ve aynı zamanda Rumeli Beylerbeyi payesine sahip Mehmed Hurşid Paşa mîrimîrân rütbesine sahiptir. 1867-1908 tarihleri arasında mutasarrıflık yapan 16 kişinin 9'u paşa, 2'si bey, 5'i efendi unvanlı yöneticilerdir.

Naip; vekil, kadı vekili, bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse anlamlarına gelmektedir. Erzurum Vilayet Salnamelerinde 1870 tarihinden 1900 tarihine kadar 15 naip kayda geçmiştir. Kadılarla aynı yetkilere sahip olan, adaletin tevziinde önemli hizmetler gören bu naiplerin genellikle bir yıl görevde kaldıkları görülmüştür. En uzun süre ile görev yapan naipler 1872-1874 yıllarında Mehmed Raşid Efendi, 1876-1877 yıllarında Mehmed Hilmi Efendi olmuştur.

Çalışmanın ana kaynağı olan Erzurum Vilayet Salnameleri incelendiğinde Erzincan Sancağındaki tahrirat müdürlerinin uzun yıllar bu görevi yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Buna göre 1870-1900 tarihleri arasında yalnızca 5 tahrirat müdürü mevcuttur. Ayrıca livanın daimî memurları arasında yer alan görevlilerinden birinin de müftü olduğu anlaşılmaktadır. Müftüler, müftülük vazifesinin yanı sıra müderrislik vazifesini de birlikte icra edebilmekteydi. Erzincan Sancağı müftülerinden Mehmed Arif Efendi de müftülük vazifesinin yanı sıra müderrislik görevini yerine getirmektedir.

Naip, müftü, muhasebeci, tahrirat müdürü ve gayrimüslim üyelerin dini önderleri idare meclisinin doğal üyeleriydiler. Halk tarafından seçilen ikisi Müslüman ikisi gayrimüslim dört üye de meclisi tamamlamaktaydı. Erzincan Sancağında da salnamelere göz atıldığında bu kurala genel anlamda uyulduğu görülmüştür.

Sancak kazalarını oluşturan Kemah, Kuruçay, Kuzican, Ovacık ve Refahiye'nin idari yapısına bakıldığında kazaların nizamnamede belirtildiği gibi kaymakam ve maiyetindeki

naip, mal müdürü, müftü tarafından yönetildiği tespit edilmiştir. Kaza idare meclisleri de bahsi geçen memurlara ek olarak seçilmiş üç azanın katılımıyla bir araya gelmektedir. Deavi meclisi, menfaat sandığı ise kazalardaki diğer idari birimleri oluşturmuştur.

1887 tarihinden itibaren naip, mal müdürü, sandık emini ve müftü dışında farklı memuriyetlere de salnamelerde yer verildiği tespit edilmiştir. Bunlar mal müdürü muavinliği ve tahrirat kâtipliğidir. Mal müdürlerine birer muavin atanmış olması dikkat çekmektedir. Bu durum mal müdürlerinin görev sorumluluklarının veya iş yükünün artmasının da bir göstergesi olabilir.

Her yıl olmasa da 1870-1900 tarihleri arasında 15 defa yayımlanmış olan Erzurum Vilayet Salmeleri, Erzincan Sancağındaki gelişmelerin yıllara göre takip edilebilmesini sağlamıştır. Her yeni salname bir öncekine göre daha fazla ve detaylı veriler sunmuştur. Verilerin ayrıntılarından Tanzimat reformlarının taşrada işleme biçimi kolaylıkla görülebilmektedir. Buna göre, salnameler göz önünde bulundurulduğunda ve Erzincan Sancağı kurumları bu kapsamda değerlendirildiğinde Tanzimat'la başlayan modern yapılanma modelinin Erzincan Sancağında uygulandığı söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BOA., A.MKT.MHM.425/93.

Salnameler

Erzurum Vilayet Salnamesi,1870,93-101
Erzurum Vilayet Salnamesi, 1871, 91-97
Erzurum Vilayet Salnamesi,1872,93-106
Erzurum Vilayet Salnamesi,1873,82-89
Erzurum Vilayet Salnamesi,1874,83-89
Erzurum Vilayet Salnamesi,1875,83-89
Erzurum Vilayet Salnamesi,1876, 109-114
Erzurum Vilayet Salnamesi,1877, 92-105
Erzurum Vilayet Salnamesi,1882,132-140
Erzurum Vilayet Salnamesi,1887, 267-277
Erzurum Vilayet Salnamesi,1892, 170-184
Erzurum Vilayet Salnamesi,1894,223-229
Erzurum Vilayet Salnamesi,1897, 213-234
Erzurum Vilayet Salnamesi, 1899, 240-261
Erzurum Vilayet Salnamesi,1900,229-233

Telif Eserler ve Makaleler

- Birol, Nurettin. (2020) 19. Yüzyılda Erzincan Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşına Kadar (1839-1914), Erzincan.
- Ceylan, Alpaslan, Üngör, İbrahim. (2018) *Eski Çağ'da Erzincan Kaleleri*, Erzurum
- Çadırcı, Musa. (2013) *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK., Ankara
- Demir, Abdullah. (2017) "Osmanlı Devleti'nde Kadılar ve Naipler", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 34-37.
- Demirci., Akmandar, (2019) *Osmanlı Devleti'nde Taşra Ticaret Mahkemeleri (Beyrut, İzmir, Selanik ve Ankara Örnekleri)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.
- Dolun, Leyla., Oğuzhan Önen, Mehmet Oğuzhan. (2017) *Erzincan İli Uygun Yatırım Konuları Araştırması*, Teknoloji, Araştırma ve İş geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara.
- Ekinci, Ekrem Buğra. (2017) *Osmanlı Mahkemeleri Tanzimat ve Sonrası*, İstanbul.
- Gençoğlu, Mustafa. (2011) "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2(1), 20-50.
- Gül, Abdülkadir. (2013) "Erzincan Kazası'nın Yerleşme Özellikleri (XVI-XX Yüzyıllar Arası)", *EÜSBED [VI]* 1, cilt.6, 57-94.
- Gül, Abdülkadir, Başibüyük, Adem. (2011) *Bir Tarihi Coğrafya İncelemesi: (Osmanlı'dan Cumhuriyete Erzincan Kazası)*, Erzurum.
- Gül, Abdülkadir. (2009) "1642-1643 Tarihli Avarız Defterlerine Göre Erzincan Şehri", *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S 15.

- Kara, Ahmet Sinan. (2011) *Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Müftülük: Müftülerin Eğitim, Tayin, Azil ve Sosyal Hayattaki Konumları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Karadeniz, Vedat. (2018) "Erzincan İlindeki İdari Yerleşmenin Toponomik Açından Sınıflandırılması", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XI-II, 181-197
- Kayalan, Ferruh. (2017) "Geçmişte Erzincan Şehrinin Sosyoekonomik ve Kültürel Yapısı", *Cappadocia Journal Of History and Social Sciences*, Cilt 9, Ekim 2017, 152-174.
- Ortaylı, İlber. (2011) *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, TTK.
- Şahin, Tahir Erdoğan. (2017) *Erzincan Yukarı Ülkenin Kadim Cenneti*, Erzincan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara
- Şemseddin Sami (2005) *Kâmûs-ı Türkî*, Cilt 1-2, İstanbul.
- Parlak, Nizamettin. (2016) "Klasik Kaynaklarda Erzincan'ın Yeri ve Önemi", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Sempozyumu 28 Eylül-1 Ekim 2016 Erzincan Bildiriler C. 1*.

İnternet Kaynakları

- Avcı, Casim. "Naip", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/naip>, 29.03.2020.
- Erzincan Belediyesi, "Coğrafya", <https://www.erkincan.bel.tr/belediye-yazilari/8/CO%C4%9ERAFYA>, 22.03.2020.
- Erzincan Valiliği, "Erzincan", <http://www.erkincan.gov.tr/ilcelerimiz>, 22.03.2020.
- İpşirli, Mehmet. "Naip", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/naip#2-osmanlilarda>, 27.04.2020.
- Kenanoğlu, Macit. "Nizamiye Mahkemeleri", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizamiye-mahkemeleri>, 13.06.2020.
- Miroğlu, İsmet. "Erzincan", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/erkincan>, 21.03.2020.
- Öreç, Ali Fuat. "Mutasarrıf" DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutasarrif>, 03.04.2020.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. "Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5, Sayı 5 Eylül 1996, 89-103, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yerelyonetimmetinleri6.pdf>, 03.04.2020.
- Tunceli Valiliği, "Pülümür", <http://tunceli.gov.tr/pulumur>, 01.07.2020.